

УДК 343.851

В.О. МАЛЯРОВА, канд. юрид. наук, доц.,
Харківський національний університет внутріш-
ніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СТАТЕВИХ СТОСУНКІВ

Ключові слова: організація розслідування, планування розслідування, кримінальне провадження, взаємодія, керівництво розслідуванням, координація розслідування

Розслідування злочину є запорукою невідворотності та необхідною передумовою покарання винних осіб. З найбільшою гостротою об'єктивні та суб'єктивні проблеми цього виду діяльності проявляються на початковому етапі розслідування в період провадження невідкладних процесуальних дій, коли слідча ситуація ускладнена фактором часу та природними процесами знищення слідів злочину. Вже давно підмічено, що успіх розслідування злочину значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно вжиті та кваліфіковано проведені слідчі дії та інші заходи на початковому етапі. Встановлено також, що негаразди у розслідуванні також закладаються, як правило, в цей час. Усе це вимагає ретельної організації розслідування злочину саме на цьому етапі.

Даному виду діяльності слідчого, а саме організації розслідування у кримінальному провадженні, приділена увага у науковій літературі в роботах В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Д. Берназа, О.М. Васильєва, А.Ф. Волобуєва, А.В. Дулова, В.А. Журавля, В.Д. Зеленського, В.О. Образцова, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, М.В.Салтевського, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та ін. Проте, залишається актуальним питання криміналістичного аналізу організаційних основ дій слідчого в контексті розслідування злочинів проти моральності у

сфері статевих стосунків, що і становить мету написання цієї статті.

В.О. Образцов зазначає, що організація досудового розслідування – це створення необхідних кадрових, інтелектуальних, інформаційних, тактичних, технічних та інших передумов, що сприяють ефективному досягненню цілей цього виду діяльності [1, с.395]. Натомість, організація конкретного акту розслідування – це процес формування цілей розслідування, визначення предмета розслідування і конкретизація предмету доказування, планування розслідування, створення умов для оптимального провадження слідчих та інших дій, мобілізація сил і засобів, процес регулювання, координації, взаємодії, контролю та обліку результатів дій всіх його учасників [2, с.14].

З приводу наведеного слід звернути увагу, що організаційна діяльність є допоміжною до розслідування і здійснюється шляхом упорядкування його елементів та створення сприятливих умов. Ця діяльність є широкою категорією, що підтримує основну функцію слідчого – розслідування і, відповідно, є невідривною від нього. Але такі близькі до організації розслідування питання, як взаємодія та координація, облік і статистична звітність, аналітичні розробки не входять до її системи.

А.В. Дулов визначає наступні етапи організації розслідування злочину: вивчення інформаційної моделі криміналістичної структури даного виду злочину; вивчення первинної інформації, що стала підставою до порушення кримінальної справи; розробка всієї суми питань, які можна (і необхідно) поставити перед собою в результаті аналізу та синтезу всіх наявних фактів; визначення сукупності питань, на які потрібно шукати відповіді в ході розслідування, що дозволить перейти до формування завдань; виявлення сукупності завдань, які необхідно вирішувати, виходячи з наявної та прогнозованої інформації, дозволяє перейти до етапу побудови прогностичної моделі діяльності; розробка прогностичної моделі розслідування завершується етапом прийняття

рішення про направленість діяльності, проведення конкретних дій [3, с.281–285].

З позицією А.В. Дулова важко погодитись. Організація є допоміжною до розслідування діяльністю, а не замінює її. Вивчення інформаційної моделі злочину, первинної інформації про злочин відносяться до предмету криміналістичної методики, визначення сукупності питань, формування відповідних завдань є одними з головних пізнавальних складових самого розслідування. Лише останній пункт, де мова йде про модель розслідування і направленість діяльності, можна віднести до суто організаційних дій.

Теоретичне дослідження організації розслідування злочинів потребує паралельного дослідження співвідношення цього поняття із суміжними категоріями, в першу чергу з плануванням розслідування. На думку Г.А. Матусовського та В.М. Сущенко, план розслідування є логічною основою успішної його організації, організаційні заходи впливають зі змісту плану розслідування і в той же час самі потребують відповідного планування [4, с.35]. З таким підходом важко не погодитись. В.О. Коновалова наполягає на органічній єдності планування та організації розслідування злочинів. Разом із тим, організація розслідування, особливо на початковому етапі, пов'язаному з проведенням початкових і невідкладних слідчих дій, може існувати незалежно і передувати плануванню [5, с.120].

Сутність планування як невідривного елемента організації розслідування, на думку В.Д. Зеленського, полягає у визначенні шляхів, засобів і, в загальних рисах, способів досягнення сформованих цілей [6, с.36]. Г.А. Хань розглядає планування як програму організації розслідування, що становить творчу розумову діяльність з визначення шляхів і засобів розслідування, обставин, які підлягають встановленню, а також з визначенням системи і тактики слідчих дій та оперативно-розшукових заходів для найбільш ефективного досягнення цілей розслідування [7, с.7].

Однак, планування не є методом розслідування злочинів, оскільки воно саме по собі не є засобом встановлення істини у справі. Планування будь-якої діяльності ще не означає здійснення цієї діяльності, її реалізації, це лише передумова, умова – інколи необхідна – досягнення поставленої цілі.

У деяких підручниках з криміналістики, наприклад, за редакцією В.Ю. Шепітька, організація нарівні з плануванням розслідування подається як окремий розділ криміналістичної тактики [8]. Натомість, А.В. Дулов вважає, що планування є обов'язковою складовою загального процесу організації розслідування злочинів [9, с.385]. У літературі зустрічається точка зору, що організація розслідування – поняття більш вузьке, ніж планування. Воно включає в себе створення умов, необхідних для ефективної роботи слідчого: приміщення, зв'язок, транспорт, технічне обслуговування, застосування науково обґрунтованого режиму роботи, правильної постановки обліку та звітності тощо [10, с.397].

З цією позицією важко погодитись через те, що, по-перше, організація не обмежується лише створенням умов, по-друге, такі елементи, як приміщення, зв'язок, транспорт, технічне обслуговування, застосування науково обґрунтованого режиму роботи та інше відносяться до наукової організації праці.

Планування є передумовою, важливою умовою, організаційною основою розслідування злочинів, засобом, що забезпечує упорядкованість розслідування, дія, направлена на забезпечення успіху розслідування, і має переважно організаційний характер. Воно є методом організації розслідування злочинів [11, с.111]. Влучними є слова Р.С. Белкіна, що в організаційному аспекті можна розглядати будь-який елемент криміналістики [12, с.74].

Отже, не зважаючи на існуюче в науці розмаїття поглядів стосовно співвідношення організації розслідування злочинів та планування, можна констатувати, що це не тотожні категорії. Їх засоби, методи й інструментарій

та обсяг різняться, хоча багато в чому є подібними. Вони існують паралельно, хоча окремі структурні елементи та компоненти збігаються. При цьому арсенал методів організації охоплює і планування.

Розглянемо загальні риси та особливості організації та планування розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків.

Нормативно планування розслідування закріплено на рівні відомчих правових актів. Зокрема, у п.2.4 Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого Наказом МВС України від 09.08.2012 р. № 686, зазначено, що слідчий планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [13].

Автором статті проведено анкетування слідчих ОВС по результатам якого: 60 % респондентів зазначили, що складають письмовий план розслідування кримінального провадження. При цьому, 42 % визнали, що в більшості випадків складений план є формальним і лише 18 % вважають складені плани обґрунтованими та розгорнутими.

В Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженій Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700, зазначено, що матеріали оперативно-розшукових справ (далі – ОРС) розглядаються під час оперативної наради за участю начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для

визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів [14].

З наведеного випливає правильний з процесуальної і тактичної точок зору висновок, що слідчий не повинен складати план проведення необхідних оперативно-розшукових заходів. У даному випадку план повинен складатися слідчим спільно з оперативним працівником (працівниками).

Планування розслідування у кримінальних провадженнях про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків може стосуватися як окремих його етапів, так і розслідування в цілому. Особливе значення має планування початкового етапу розслідування, адже на цьому етапі вирішуються такі визначальні тактичні завдання як встановлення місця перебування потерпілих і підозрюваних, затримання злочинців, пошук і фіксація доказової інформації.

Вибір основних засад планування залежить від кількості встановлених епізодів злочинної діяльності, інформації про них, сформульованих версій, а також висунутих із них наслідків, слідчої ситуації, особистості і кваліфікації слідчого та інших факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру. Однак, з усього цього розмаїття тільки три елементи посправжньому складають змістовну основу планування. А саме: версія, слідча ситуація і прогноз.

Версія, як можливе пояснення минулих явищ і подій, через висунуті з неї наслідки дозволяє намітити завдання та шляхи їх вирішення в ході розслідування. Слідча ситуація як обстановка, в якій здійснюється розслідування на даний момент, значною мірою визначає зміст планування. При цьому прогноз виступає як рівноцінна підстава планування через припущення та оцінку майбутнього стану процесів і явищ у сфері розслідування зло-

чину. Таким чином, він дозволяє уточнити коло завдань, що виникають перед слідчим на будь-якому етапі розслідування, їх пріоритетність, правильно обрати тактичну платформу і технічні засоби для успішного проведення запланованих слідчих та інших дій [15, с.133–134].

Однією з особливостей планування розслідування злочинів цього виду є те, що їх розкриттям і розслідуванням займаються, як правило, слідчо-оперативні групи (СОГ). В Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затвердженій Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700, зазначається, що діяльність СОГ здійснюється на підставі планів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, в яких відображаються версії учинення кримінального правопорушення, конкретні виконавці та терміни виконання [14]. Тому в підготовці плану повинні брати участь всі члени групи під керівництвом слідчого, який прийняв провадження. У плані повинен бути передбачений розподіл обов'язків між членами групи. Поряд зі складанням загального плану розслідування кожному члену групи слід планувати свою роботу в межах поставленого перед ним завдання і відповідно до покладених на нього обов'язків.

Практика розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків свідчить про можливість планування розслідування і за іншою схемою. Після розподілу обов'язків між членами групи спочатку складаються індивідуальні плани розслідування, а після їх корегування – загальний план діяльності всієї групи. Такий підхід до планування обумовлений певною пріоритетністю оперативних заходів на початковому етапі, коли основним завданням є отримання оперативними працівниками достатніх даних про вчинення саме злочинів даного виду, місце знаходження і стан здоров'я потерпілих та інші

важливі обставини, які дозволяють розпочати роботу з підготовки тактичної операції із затримання підозрюваних.

Ефективна організація діяльності слідчої групи за участю оперативних працівників можлива лише при наявності налагодженої взаємодії всередині групи [16, с.74]. У щойно згаданій Інструкції, затвердженій Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700, зазначається, що оперативні працівники, включені до складу СОГ, щотижнево інформують слідчого – керівника СОГ про стан виконання наданих письмових доручень та запланованих заходів, а на його вимогу надають документи, що підтверджують обсяги проведеної ними роботи [14].

Кожен учасник групи повинен знати результати не тільки своєї роботи, але й аналогічні результати інших членів групи, щоб мати ясне і цілісне уявлення про стан розслідування. Для цього керівникові групи варто регулярно проводити наради, на яких члени групи обмінювалися б отриманою інформацією, знайомилися з відео-, фотоматеріалами, у тому числі з висновками експертів. Знання кожним членом групи перебігу розслідування кримінального провадження в цілому полегшує систематизацію матеріалів, забезпечує можливість прогнозування слідчої ситуації, дозволяє доповнювати план розслідування новими процесуальними діями та оперативно-розшуковими заходами. Керівникові групи доцільно складати зведені таблиці, схеми і графіки, які відображають результати розслідування і розкривають структуру злочинної групи, зв'язки між її учасниками тощо.

Таким чином, неможливість безпосереднього сприйняття кожним слідчим і оперативним працівником усієї доказової і орієнтуючої інформації компенсується ефективною організацією взаємного обміну інформацією всередині слідчої групи і координацією дій її членів.

При плануванні проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшуко-

вих) дій члени СОГ повинні визначити оптимальний варіант черговості їх проведення, керуючись не лише організаційними, але й тактичними міркуваннями. Це означає, що з позицій невідкладності перевагу треба віддавати проведенню дій і заходів, несвоєчасне здійснення яких може привести до знищення або зміни доказів та їх джерел.

Як правило, в першу чергу проводяться дії, які забезпечують перевірку усіх або більшості висунутих версій, оскільки без них подальша робота стає безсистемною. Крім того, при визначенні черговості необхідно враховувати організаційний фактор, який обумовлює необхідність одночасного провадження кількох слідчих (розшукових) дій або оперативних заходів в одному місці або з однією особою.

Плануючи строки проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, потрібно постійно пам'ятати про небезпеку, яка загрожує життю, фізичному і психічному здоров'ю потерпілих. Адже, при розслідуванні злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків цей фактор є особливо важливим.

При плануванні розслідування кримінальних проваджень про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків слід пам'ятати про те, що ця діяльність повинна відзначатися оперативністю, динамічністю, конспіративністю, високим рівнем взаємодії слідчого з різними службами і підрозділами органів внутрішніх справ України. При цьому обов'язковим є жорсткий контроль за виконанням запланованих дій і заходів. В Інструкції, затвердженій Наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700, зазначається, що результати роботи СОГ з виявлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, щомісяця розглядаються на оперативних нарадах при начальникові слідчого підрозділу в присутності начальника територіального органу внутрішніх справ та керівників його структурних підрозділів, а стан досудового розслідування кримінальних проваджень, які викликали значний суспільний резонанс – щотижнево [14].

Проте, реалізація плану розслідування нерідко ускладнюється протидією злочинців, помилками при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, негативним впливом неврахованих об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Засобом мінімізації негативної дії цих обставин є негайне внесення у план відповідних змін і доповнень, тобто постійне корегування його змісту, адже воно дозволить уникнути можливих помилок і запобігти настанню більш тяжких негативних наслідків.

Розслідування злочину є запорукою невідворотності та необхідною передумовою покарання винних осіб. З найбільшою гостротою об'єктивні та суб'єктивні проблеми цього виду діяльності проявляються на початковому етапі розслідування в період провадження невідкладних процесуальних дій, коли слідча ситуація ускладнена фактором часу та природними процесами знищення слідів злочину. Успіх розслідування значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно вжиті та кваліфіковано проведені слідчі дії та інші заходи на початковому етапі [17, с.13]. Негаразди у розслідуванні також закладаються, як правило, в цей час [18, с.11]. Усе це вимагає ретельної організації розслідування злочину саме на цьому етапі. Отже, до організаційних дій слідчого з розслідування кримінального провадження про злочини проти моральності у сфері статевих стосунків, що мають наскрізний характер, відносяться:

- погоджене планування розслідування кримінального провадження;
- залучення необхідних сил і засобів;
- налагодження взаємодії з усіма органами і посадовими особами, які беруть участь в розслідуванні;
- мобілізація учасників розслідування;
- керівництво та координація дій учасників розслідування.

Зазначене коло дій має місце на кожному з етапів розслідування злочину в більшій чи меншій мірі. Дуже важливо, щоб організація була безперервною до завершення розсліду-

вання. При цьому інтенсивність слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, повинна корегуватися в залежності від отриманих результатів. Організацію в напрямку планування та погодження не слід згортати, якщо не всі епізоди злочинної діяльності виявлені, не встановлені всі причетні до злочину особи і є обґрунтовані припущення про причетність підозрюваних до вчинення інших злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криміналістика : учебник / под ред. В. А. Образцова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1999. – С. 395.
2. Криміналістика : учеб. для вузов. / кол. авт. ; под ред. Л. А. Хмырова и В. Д. Зеленского. – Краснодар : КГУ, 1998. – С. 14.
3. Криміналістика : учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др. ; под ред. А. В. Дулова. – Мн. : ИП «Экоперспектива», 1998. – С. 281–285.
4. Матусовский Г. А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел : учеб. пособие / Матусовский Г. А., Сущенко В. Н. – Х. : Юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского, 1983. – С. 35.
5. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : монография / Коновалова В. Е. – Х. : Консум, 2000. – С. 120.
6. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография / Зеленский В. Д. – Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1989. – С. 36.
7. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Хань Г. А. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – С. 7.
8. Криміналістика : підручник / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008.
9. Криміналістика : учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др. ; под ред. А. В. Дулова... – С. 285.
10. Криміналістика / авт. кол. : Н. С. Алексеев, Э. У. Бабаева, И. Ф. Базанова и др. ; под ред. И. Ф. Крылова ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – С. 297.
11. Теория и практика планирования расследования преступлений : учеб. пособие / В. В. Бирюков, О. Б. Мельникова, Р. Н. Шехавцов, И. В. Попов. – Луганск : РИО ЛАВД, 2002. – С. 6–7.
12. Белкин Р. С. Криміналістика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криміналістики / Белкин Р. С. – М., 2001. – С. 74.
13. Наказ МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України» : від 09.08.2012 р., № 686 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 84. – Ст. 3408.
14. Наказ МВС України «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» : від 14.08.2012 р., № 700 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 84. – Ст. 3408.
15. Литвинов А. Н. Прогнозирование и планирование в криміналістике / Литвинов А. Н., Степанюк Р. Л. ; под общ. ред. канд. юрид. наук, доц. В. И. Гаенко. – М. : Юркнига, 2004. – С. 133–134.
16. Бекетов М. Ю. Следователь органов внутренних дел и милиция: взаимодействие при расследовании преступлений : учеб. пособие / Бекетов М. Ю. – М. : Щит-М, 2004. – С. 74.
17. Григорьев В. Н. Первоначальные действия при получении сведений о преступлении (процессуальные и организационно-правовые формы) : учеб. пособие / Григорьев В. Н., Прушинский Ю. В. – М. : ЮИ МВД РФ, 2002. – С. 13.

18. Сидоров В. Е. Начальный этап расследования: организация, взаимодействие, тактика / Сидоров В. Е. – М. : Российское право, 1992. – С. 11.

Малярова В. О. Особливості організації розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків / В. О. Малярова // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 333–339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_56.pdf

Процес розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків розглянутий, як такий, що складається із пізнавальної і організаційно-тактичної діяльності, обумовленої особливостями формування і законного одержання доказової інформації. Організація розслідування у кримінальному провадженні проаналізована, як один із видів організаційної діяльності, що підтримує основну функцію слідчого – розслідування злочину. Організаційна діяльність досліджена, як допоміжна до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом упорядкування його елементів та створення сприятливих умов розслідування. Проаналізовані і досліджені організаційні засади розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків, а також взаємозв'язки між організацією і плануванням розслідування злочинів.

Малярова В.О. Особенности организации расследования преступлений против нравственности в сфере половых отношений

Процесс расследования преступлений против нравственности в сфере половых отношений рассмотрен с точки зрения познавательной и организационно-тактической деятельности, которая обусловлена особенностями формирования и получения законным путем доказательственной информации. Организация расследования в уголовном производстве проанализирована, как один из видов организационной деятельности, поддерживающий основную функцию следователя – расследование преступления. Организационная деятельность исследована, как вспомогательная по отношению к расследованию, которая осуществляется путем упорядочения элементов расследования и создания благоприятной следственной ситуации. Проанализированы и исследованы организационные основы расследования преступлений против нравственности в сфере половых отношений и взаимосвязи между организацией и планированием расследования этого вида преступлений.

Malyarova V.O. Features of the Organization Investigate Crimes against Morality in Sexual Relations

Investigation of crimes against morality in sexual relations - a process that consists of cognitive, organizational and tactical activity, due to the peculiarities of formation and lawful obtaining of evidence-based information. Organization of investigation in criminal proceedings is a type of organization that supports the basic function of investigation - the investigation of the crime. Organizational activities are ancillary to the investigation activities undertaken by ordering its elements and creating an enabling environment. The article analyzes the institutional framework of investigating crimes against morality in sexual intercourse. Investigating the situation, which consist in investigating crimes against morality in sexual intercourse is considered. Researched and analyzed the relationship between the organization and planning of crime investigation.